

Mesél az ucca..

Szintelen, szürke uccatáblák. Rajtuk egy-egy név, semmi egyéb. A járókelő megnézi őket, aztán továbbhalad. Pedig betűikből egész világ tárul föl, egy évezredes múlt egész története. Pest forgalmas, lármás utait, a Belváros ódon negyedét, Tabán zeg-zugos sikátorait és a Vár csöndes uccáit az élő történelem emléke lengi körül. Aki megáll egy pillanatra, az előtt a legérdekesebb regény bontakozik ki. Mesél az ucca...

*

Gül-Baba ucca... Meredek, macskaköves út a Rózsadombon. Kétfelől pittoreszk házak, az udvarokban színes üvegömbök, apró szobortörpék mosolyognak. Az úttest kövezetét kiverte a zöld fű: kocsikerék nem koptatja soha. Multba temetkező, elvarázsolt világ ez. Alszik itt minden. Az egyik ablakból andalító zongoraszó száll ki... talán Gül-Babát, a szent dervist altatja.

A másfélszázados török uralom alatt vetődött ide Kara Musztafa budai pasájának tudós tanácsosa. Szerette a virágot s körülvette magát illatos rózsákkal. De szerette a magyar urakat is és szívesen látta őket egy-egy pohár mézízű szorbetre. Így élt Gül-Baba a virágai és barátai között. Aztán elkövetkezett 1686 nyara, amikor Lotharingiai Károly, Miksa bajor választófejedelem és Savoyai Jenő egyesült haderői ostrom alá vették Budát. A Gellérthegy, a Viziváros és Óbuda felől vívták egyszerre a várat és két és félhónapos ádáz küzdelem után vissza

is foglalták az ozmánoktól. De ezt már a Rózsák Atyja nem érte meg: hősi halált halt. Porladozó csontjai ott nyugszanak a Rózsadomb lankásán, az omladozó falu, mecsetszerű sírhegyen. Az idők során sok ájtatos muzulmán zarándokolt el kriptájához, a nyolcszögletű türbéhez és drága kendőket, keleti szőnyegeket, veresáblákat helyeztek ott el. A szentéletű dervis pedig harmadfél száz éve alussza örök álmát és haló poraiban is ott leng körülötte a rózsák illata.

Uri ucca... Patinás hangulatú, többszázéves sarokház. Itt lakott Mária Terézia tábornoka, Hadik András gróf, aki olyan úri gesztussal hódolt a királynőnek, hogy ahhoz valóban méltó az ucca neve. A vitéz lovas generális 1757 október 15-én, amikor Mária Terézia a nevenapját ünnepelte, gondolt egyet és háromezer elszánt huszárral váratlanul Berlin városára tört. Nem akart ő semmi különösebbet, csak hogy „lovagbajnok módjára kedveskedjek“ a királynőnek. Ezért a megrémült városra

Levegő
csont-
jai
nyugszanak
meg

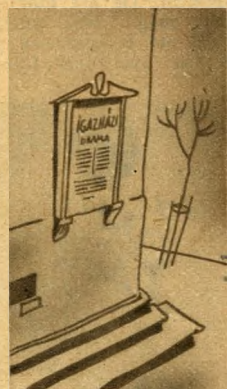
2

300.000 tallér sarcot vetett ki; hat porosz zászlót követelt, hogy azt hazavihesse és a kesztyűvargákra ráparancsolt, hogy a város címerével díszített két tucat kesztyűt készítsenek Mária Terézia számára. A kesztyű hamarosan el is készült, de az egyik krónika szerint nem volt köszönet benne, mert mind a két tucat — csak a balkézre illett. Egy másik írás azonban sietve közli a cáfolatot, mondván, hogy a tisztos bur-

kus kesztyűvargák nem is mertek volna ilyen vakmerő tréfát megkockáztatni.

Színház ucca... Itt nyílt meg Budapest első színháza, a Várszínház. Az épület egykor karmelita szerzetesek temploma volt, de II. József császár német színházzá alakította át. A színház tervezetét Kempelen Farkas bánáti kormánybiztos, költő, tudós és föltaláló készítette el. Magyar nyelven először 1790 október 25-én Kelemen

László szintársulata játszott benne. Hat napi vendégszereplésre kaptak engedélyt és az „Igazházi” című darabot mutatták be, amelyet Simai Kristóf ültetett magyarra. A hetedik napra letelt az engedély; a színészek továbbmentek Pestre, a Petőfi tér táján levő Rondellába, a Várszínház színpadát pedig visszaadták a németeknek. Tíz esztendő múlva, 1800 május 7-én különben ebben a színházban mutatkozott

be Magyarországon először Beethoven egy zongorahangversennyel.

Döbrentei ucca... Két tábla az egyik ház falán. Mind a kettő árvíztábla. Az egyik az 1775. évből való és a február 17-i árvíz színét latin, magyar, továbbá német nyelven mutatja. Erről az áradásról az egész városban csak ez az egy tábla beszél. A másik tábla egy méternyel fölötté van, ez s.erb nyelven az 1838-iki emlékezetes árvívről ad hírt. A Döbrentei ucca különösen sokat szenvedett az áradástól. A Duna árja 1838-ban olyan magasra csapott ki,

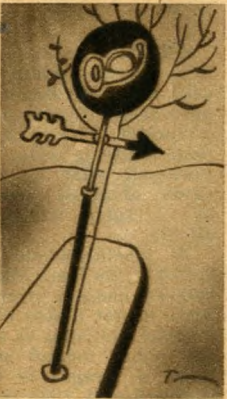
hogy hullámai a ház kapujának szemöldök-fáját mosták.

Az ucca különben **Döbrentei Gábortól** kapta nevét. A költő, tudós és műfordító Döbrentei 1824-ben Buda tartományban másod-albizzosa lett, majd tíz év múlva első albizzossá nevezték ki. E kinevezése miatt le kellett mondania akadémiai titkárságáról és színházigazgatói állásáról is, pedig Pest vármegye éppen csak egy évvel előbb bízta meg a színházigazgatással. Döbrentei több darabot fordított le, köztük Shakespeare Macbeth-jét, Moliére A fősvényét és Schiller Haramiákiát, de legnagyobb érdeme, hogy ő fedezte föl azt az 1508-ból való igen becses nyelvemlékünket, amelyet róla Döbrentei-kódeksznek neveztek el. Az író, aki később kerületi főhadbiztos, majd királyi tanácsos lett, ifjú korában Erdélyben sikeres irodalmi mozgalmat szervezett. Főurak segítségével „Erdélyi Múzeum” címen folyóiratot szerkesztett és drámapályázatot tűzött ki. Katona József erre a pályázatra írta meg a halhatatlan „Bánk bán”-t, — de műve még csak egyszerű dícséretet sem kapott...

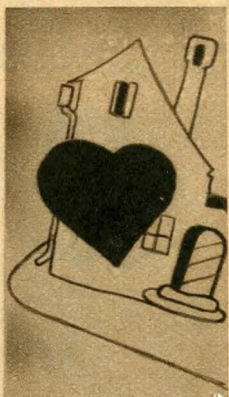

Krisztina tér... Kedves, regényes kis térség, amely a Krisztinavároستól kölcsönözte nevét. A mult században nagy kendőlobogtatások, érzékeny búcsúzkodások játszódtak itt le. A templom mellett volt ugyanis a Brancard-kocsik állomása, ahonnan a bécsi császárvárosba lehetett utazni. A külföldi utazás nagy eseményszámba ment és az utast az egész család elkísérte a postakocsihoz. A Bécsig szóló jegy tizenöt forintba került, az utazás pedig két és fél napig tartott.

Amint a krisztinavárosi templom harangja elkondította az esti hét órát, a postillon nagyot fújt kürtjébe és a nehézkes bárka ringva-rengve elindult. A birodalmi főváros bástyakapuja előtt aztán a harmadik nap délelőttjén kötött ki a postakocsi.

Hadnagy ucca... Girbe-gurba, meredek síkátor, Tabán minden bűbajos varázsával. Hegybefűrődő udvarok, bottíves kapualjak, apró ablakok. Az egyik ablak különösen nevezetes: onnan ugrott ki éjnek idején Seingalt lovagja, Casanova Jakab. A híres olasz kalandor, aki jogásznak készült, papnövendék lett, de botrányos szerelmi kalandjai miatt nemcsak a szemináriumból

csapták ki, hanem börtönbe is került. Ezután a legváltozatosabb kalandozáson esett át. Velenében és Konstantinápolyban katonászkodott, de a hadseregből is eltávolították s ekkor a lagunák városában mint hegedűjátékos, majd mint csodadoktor tevékenykedett. A szerelmi kalandokat eközben sem vetette meg s újabb botrányai, valamint adósságai miatt 1755-ben az ölmkamrába vetették. Amikor másodizben

tűnt fel Párizsban, ott a jó társaságok kicsapongásai ellenére ismét befogadták és sikerült vagyonra is szert tennie. Ettől kezdve sokat utazott, bejárta csaknem egész Európát. Elkóborolt még Budapestre is és persze, itt is kereste a kalandokat. Amint híres emlékirataiban saját maga írja, egy este a Hadnagy ucca 14. számú házban várták szerelmes szívvel. Meg is jelent az első emeleti lakásban, de úgy éjfélután kitért a gyalázat. Férjura és még néhány férfi dorongokkal fölfigyervekze, nagy csataordítások közepette támadt Casanova lovagra, aki menekülést keresve, az elsőemeleti ablakból kiugrott az uccára. A támadók azonban üzőbe vették és ugyancsak megkergették. A mester lesántulva rohant a hajóhíd felé, ahol az éj lepte alatt el szeretett volna tűnni, de az üldözők fülöncsüpték, megragadták és a partról a Dunába vetették. Casanova a kényszerű fürdés után sietve tovább állott Budáról.

Bercsényi ucca... Ez a kis uccácska Bercsényi Miklós gróf nevét őrzi. Amikor Budavára fölszabadult a török uralom alól, Lipót király a legnagyobb önkénnyel kezdett uralkodni. A sokat sanyargatott magyarság végre is elhatározta, hogy fegyvert fog alkotmánya védelméért. Az elégteltelek II. Rákóczi Ferencet választották vezérüknek, aki az ország sorsáról több főúrral és különösen Bercsényivel tanácskozott. Mielőtt Rákóczi kitűzte volna a szabadság zászlaját, levélben segítséget kért XIV. Lajos francia királytól. A levél azonban a bécsi udvar kezébe jutott, Rákóczit fogságba vetették s kimondták fejére a halálos íté-

letet. Csakhogy Rákóczi a fogságból felesége segítségével kiszabadult és Lengyelországba menekült, ahol ismét találkozott Bercsényivel. Itt együttesen kieszközölték a Napkirály segítségét s kis csapatot gyűjtve, betörték Magyarországra. A szerence eleinte nagyon kedvezett a kuruc fegyvereknek. Rövid idő alatt csatlakozott hozzájuk egész Magyarország, Rákóczit Erdély fejedelmévé választották s az 1707-i ónodi országgyűlésen elszakadtak a Habsburg-családtól. Végül a szerence elpártolt tőlük, Károlyi Sándor alvezér megkötötte Lipót utódával, I.

Józseffel a szatmári békét, Rákóczi Ferenc pedig a feleségével és Thököly Imre gróf, valamint Bercsényi Miklós gróf fővezérékkel együtt kibújdosott Rodostóba. Hamvait 1906-ban hozták haza s azóta a négy kuruc szabadsághős hazai földben nyugszik.

Szebeny Antal tér...

Egykor Szarvas tér volt a neve. Még ma is áll itt az az ódon ház, amelynek kapuja fölött szarvast ábrázoló relief látható. Mátyás király idejében ugyanis nagy vadaskert volt ezen a területen, ahol a királyi udvar számára sok szarvast is tenyésztettek. A vadaskert idők multával eltűnt, helyébe házat építettek és a közelmúlt években a Szarvas tér nevét is megváltoztatták.

Vérmező... A zöld gyepp dűsan sarjad, hiszen egykor piros vér volt a harmata. Itt fejezték le 1795 május 20-án Martinovics Ignác József politikai író, a magyar jakobinusok vezéré és társát, Martinovics, aki mindössze negyven évét élt, igen nagy pályát futott be: ferencendi szerzetes volt, aztán a lembergi akadémia tanára és dékánja lett, később II. Lipót király udvari vegyész és tanácsosa; a király halála után pedig szászvárosi címzetes apáttá nevezték ki. Még a császári kabinetiroda külügyi osztályán dolgozott, amikor már álneven nyílt levelekkel és egyéb politikai dolgozatokkal izgatott az elnyomatás ellen. Ez a munkássága eredményezte, hogy a francia jakobi-

nusok őt szemelték ki 1793-ban egy titkos forradalmi társaság megalakítására. A tagok toborzását Bécsben kezdte meg, de alig voltak hetvenöten, egy éjjel több társával együtt elfogták. Ugyanakkor Budán, a Margit körút 29. számú házában elfogták négy főemberét: Laczkovicsot, Hajnóczit,

Szentmarjait és gróf Sigrayt is. Lassan-lassan több mint ötven összeesküvő került kézre. A vizsgálat 1795 április 20-ig, csaknem egy évig tartott. A hétszemélyes tábla a halálos ítéletet Martinovics számára azzal súlyosbította, hogy őt csak négy főembere után volt szabad kivégezni, vagyis végig kellett néznie azok haláltusáját. Az ítéletet május 18-án hirdették ki előtte. Miután egyházi méltóságától is megfosztották, kiv-

zették őket a Vérmezőre, ahol már akkor ötödiknek került a hóhérbárd alá. A kivégzés után máglyatűz lobbant föl a vesztőhelyen és Martinovics apát forradalmi műveit a lángok közé vetették.

Károly körút... Nevét a régi Károlykaszárnyától kapta. A hatalmas épületet, amely homlokán a „Hôtel des Invalides“ fölirást viselte, még III. Károly építtette négyezer rokkant katonára befogadására. Udvarában, sőt uccai termeiben sokáig

kincstári lovak istállója is volt. A mult század hetvenes éveiben aztán megnyitottak benne az első boltok: pénzkölcsönző, bazár, kávéház, néhány árverési csarnok, panoráma, bolhaszínház s a Gerlóczy (akkor Rosztély) uccai oldalon az első pesti orfeum, a Carlé, fölötte a félemeleten a hírhedt Ámor-teremmel.

A tulsó oldalon, a Károly körút 9. szám alatt pedig még a mult század elején a hajléktalan magyar színészektől ültetett föl

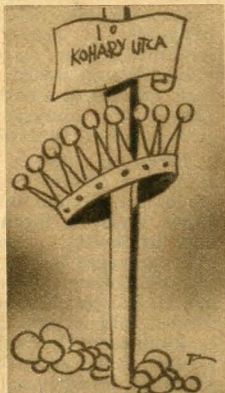
sátorfáját. Vida László vette bérbé az elsőemeleti nagytermet, az úgynevezett Hacker-szálát és azt saját költségén színházza alakította át. Itt küzködtek azután a kultúra apostolai hosszú ideig. Amíg a Vörösmarty téri német

színház föl nem épült és vendégül nem látta a magyar színészeket, ezek a Hacker-teremben, a budai Várkert-kioszknál lévő faépületben és a pesti Rondellában harcoltak a magyar igék hirdetéséért. A nemzet napszámomai-száz évvel ezelőtt igen hanyatlott életet éltek.

Aranykéz ucca... Ódon földszintes házak és köztük egy kis vendéglő. Az „Aranykéz”... Asztalai mellett gyakran üldögéltek a negyvenes évek irodalmi fáklyavívői, köztük Petőfi és Jókai. De még ennél előbb Katona József is forgolódott falai között. Amikor

apjaura, a derék kecskeméti takácsmester hírül vette, hogy jogászfia „medvetáncoltató komédiás” lett, haragjában fölutazott érte Pestre. Fia szállásadó, Karacs Ferenc rézmetsző és felesége azonban rávették, hogy menjen el velük a teátrumba. Az öreg beadta a derekát és elment, sőt fia olyan jól játszott, hogy még meg is rikatta. Az előadás után ebbe a vendéglőbe jöttek mindannyian, az aktorokkal együtt. Idősebb Katona József a saját szemével láthatta itt, hogy azok a fránya komédiások és komédiásnék nem is olyan megvetni való perszónák. Mégsem hagyta köztük a „Bánk bán” szerzőjét. Csak haza, haza, valami hivatalt vállalni inkább!

Koháry ucca... A csabrághi és szitnyai Koháry-család a felvidék leghíresebb nábobfamiájája volt. Koháry Ferenc gróf császári és királyi kamarás, főpohárnokmester, királyi kancellár, Hont megye örökös főispánja, aranygyapjas vitéz; felesége pedig római szent birodalmi grófnő, csillagkeresztes hölgy. Náluk gazdagabb mágnás nem akadt az egész országban, talán csak egyedül Esterházy herceg. Leányukra pazar hozomány várt: földbirtok, paloták, várkastélyok és mesés műkincsek. Az ifjú grófnő kezéért az ország vala mennyi lovagja versengett, végül is egy királyi herceg jegyezte el: Ferdinánd szász-kóburg-góthai herceg.

Hogy a nagy rangkülönbséget áthidalják, Ferenc császár hercegi rangra emelte a Koháryakat s így az esküvő 1816 január 2-án nagy fényvel megtörtént. Az ifjú Koháry Antónia az idők során királyok és cárok özánnya lett. Közvetlen leszármazottai a nevükben egyesítve viselték a Kóburg-Koháry nevet, de amikor Antónia 1862-ben meghalt, unokája, Ferdinánd bolgár cár visszatért a régi név használatához... Azóta a cári és királyi dinasztiák helyett csak ez az uccatábla őrzi a Koháryak nevét...

Harmincad ucca... Itt volt a régen

letűnt harmincadhivatal és itt szedték a vele együtt letűnt harmincadot. A kivitt vagy behozott árújóvédek értéke után kiszabott harmincad már a magyar királyság első éveiben is dívott és egyike volt a legfontosabb királyi jövedelmeknek. Mivel a múlt század elején még a Károly körűt volt az országot, ahol mozgalmas vásárokat tartottak, a piac pedig a Deák tér helyén terült el, a Harmincad ucca jó

gócpontnak bizonyult a vám szedéséhez.

Váralja ucca... Eldugott, hangulatos kis ucca a Vár tövében; vén falai között alkonyatkor boldog szerelmesek róják a

kövezetet. Itt székelt a koronaórság, amely a koronázási jelvényeket és a királyi koronát őrzi: Szent István koronáját, amelynek felső részét II. Szilveszter pápa küldte Rómából, alsó részét pedig Dukász Mihály görög császár Bizáncból s amelynek azonkívül, hogy végigkalandozta fél Európát, bőségesen kijutott az elvesztésből, elásásból, megsérülésből, elzalogosításból és ellopásból is. A koronát a Várbeli Zsigmond-kápolnában,

páncélsekreányban, kettős zár alatt őrzik s az őrcsapat a Váralja uccából vonul föl, hogy éjjel-nappal őrt álljon mellette.

De van ennek a kis uccácskának még egy nevezetessége. A 20. számú ház első emeletéről kis vashíd vezet át a Várkertbe.

A sikátor itt olyan szűk, hogy pár lépésnyi

csak a távolság a Vár kerítése és a ház között. A ház tulajdonosa tíz év előtt még Schrott Katalin színésznő, Ferenc József barátja volt. Akik a boldog békeidőkben ezen a tájon járogattak, többször látták alkonyatkor az öreg királyt, amint a Várból a vashídon keresztül át-sietett Schrott Katalinhoz. Az öreg király azóta örök nyugovóra tért, a szépséges színésznő is megöregedett és ma visszavonult magányban él Bécsben; a ház pedig gazdát cserélt. Immár a Magyar Szent Korona a tulajdonosa és az elsőemeleti lakásban a királyi kerteszet vezetősége üttött tanyát...

... Mesél az ucca. A Vár csöndes, ódon negyede, Tabán macskaköves sítakorai, a Belváros öreg uccái egész életek, sorsok, tragédiák regényét őrzik. Aki megáll a szürke uccatáblák előtt, leolvashat róluk egy darab történelmet. És akkor meglevénedik a múlt, ami itt kelt életre és itt enyészett el, a vén falak között. Egész Buda fölött ott lebeg Gül-Baba rózsáinak illata, a királyi korona fénye s a verhullás és a szerelem örök boldogtalansága.

Huray István.

A falusi „Shakespeare” Pestén

Jaj de szép ez a Pest, Istenem, de szép!
S benne milyen úri, mily kevély a nép...
Itt a színházakat mindenki lesi
S operettet, drámát egy ír... Hevesi!
Mindegy neki Szekspir... avagy könnyű dal
Részére a műsza... „ilyen fiatal”!
Ránébaszedi gyorsan... egy-kettőre ír
S máris „sláger” lejtve, ropja: Elzevir!
Az összes „Richardok” vígan lejtének
S Hamlet és Othelló rosszat sejtének,
Hátha mint operett rákerül a sor
Hogy velük egy tangót lejtsem Pompadour.
S mivel Juliát is únja Rómeó
Részére egy új szlár nagyon kéne oh...
Egy-két górcélvel nagyot enyeleg
S lesz belőle bluett... zenés egyveleg!
Manapság a dráma, ha már nem divat,
Egy-két humcut számol az ember irat
S kész van a finálé... és kész a siker
Ebben kételkedni... eltévregre ki mer?...
Megnézi Pál... Böske, Eltus és Nusi
Eltévregre ha kislány... legyen falusi!...

Benedikt